

ROBERT KACZOROWSKI

Akademia Muzyczna

Gdańsk

ORCID: 0000-0002-8228-6801

Wiara w przemożną pomoc i opiekę Matki Bożej
w poetyckich tekstach utworów z muzyką Ottona
Mieczysława Żukowskiego, zawartych w zbiorze
pt. „Pieśni marjańskie” op. 80 (pieśni 1–10)

DOI: <https://doi.org/10.26142/stgd-2019-028>

Streszczenie: W niniejszym artykule autor dokonuje oglądu dziesięciu pieśni pochodzących ze zbioru pt. „Pieśni marjańskie w układzie na chór mieszany lub na jeden głos z towarzyszeniem organów” op. 80 z muzyką polskiego kompozytora Ottona Mieczysława Żukowskiego (1867–1942), napisanych do tekstów współczesnych mu poetów. W swej warstwie semantycznej pieśni stają się ważnym wykładem prawd wiary dotyczących osoby Matki Bożej. W utworach tych Maryja jest nazywana „Bogarodzą”, „Dziewicą”, „Niepokalaną”, a nawet „Wniebowziętą”, mimo iż ogłoszenie tego ostatniego dogmatu miało miejsce dopiero w 1950 roku. W tekstach pieśni Maryja jest ponadto „Królową” cierpiących Polaków pozbawionych swej ojczyzny i wciąż walczących o niepodległość. Wspomniane są również wielkie zwycięstwa polskiego oręża, które nie miałyby miejsca, gdyby nie opieka Najświętszej Maryi. Teksty te, opisane następnie muzyką Ottona Mieczysława Żukowskiego ze starannie ukształtowaną linią melodyczną, bez wątpienia wykonywane były podczas nabożeństw, między innymi w maju oraz z okazji święta Matki Boskiej Zielnej (15 sierpnia). W ten sposób badany materiał staje się wymownym świadectwem symbiozy wiary i kultury.

Słowa kluczowe: Otton Mieczysław Żukowski; pieśń religijna; Matka Boża; wiara; kultura; polskość.

Faith in the Profound Help and Protection of the Mother of God in the Lyrics of Poems Set to the Music of Otton Mieczysław Żukowski, Contained in the Collection “Pieśni marjańskie” [“Marian Hymns”] op. 80 (Hymns 1–10)

Summary: In the presented article, the author discusses ten songs of the collection “Pieśni Marjańskie w układzie na chór mieszany lub na jeden głos z towarzyszeniem organów” [“Marian Hymns for a Mixed Choir or One Voice to the Accompaniment of Pipe Organs”] op. 80 set to music by the Polish composer Otton Mieczysław Żukowski (1867–1942), who composed to the poetic texts of authors contemporary to him. In terms of semantic meaning the songs provided essential teaching on the truths of faith regarding the Mother of God. In these songs Mary is called the “Mother of God”, “Virgin”, “Immaculate” and even “Assumed into Heaven”, although the announcement of the latter dogma took place only in 1950. In the lyrics of the songs Mary is also referred to as the “Queen” of the suffering Poles, who were deprived of their homeland and continuously fighting for their independence. The great victories of the Polish army, which would not have taken place without the protection of the Blessed Virgin Mary, are also mentioned in these songs. These texts, later described by the music of Otton Mieczysław Żukowski, with a carefully shaped melody line, were undoubtedly performed during services in May and on the celebration of Our Lady of Herbs Day (15th August). The discussed works thus become a meaningful testimony to the symbiosis of faith and culture.

Keywords: Otton Mieczysław Żukowski; religious song; Mother of God; faith; culture; Polishness

Wstęp

Otton Mieczysław Żukowski (1867–1942) to polski kompozytor, który pozostawił po sobie dużą spuściznę tak jeśli chodzi o muzykę religijną, jak i świecką. Przez większą część swego życia działał w Czerniowcach (północna Bukowina), a następnie we Lwowie. Był także pedagogiem, nauczycielem języka polskiego oraz wizytatorem szkół polskich na Bukowinie. Wychowany w duchu wierności tradycjom narodowym, poprzez sztukę muzyczną starał się krzewić polskość szczególnie w czasach, gdy Polski nie było na mapach Europy i świata¹. Twórczość Żukowskiego,

¹ Zob. R. Kaczorowski, *Pieśni maryjne Ottona Mieczysława Żukowskiego*, Pelplin 2011; tenże, *Pieśni ku czci Matki Bożej Ottona Mieczysława Żukowskiego oraz ich miejsce w literaturze wokalne*,

komponowana do współczesnych mu tekstów poetów polskich wyraziście łączy się z jego przekonaniami, które „można wyrazić dwoma słowami: patriotyzm i wiara. Twórczość swą złożył więc Otton Mieczysław na ołtarzu walki o wolną i niepodległą Polskę, o miejsce języka polskiego w życiu publicznym, o historyczną świadomość Polaków oraz o uszanowanie wiary ojców i religii katolickiej”².

W takim też kontekście jawi się problem niniejszego artykułu, którego celem jest zaprezentowanie pierwszych dziesięciu pieśni pochodzących ze zbioru zatytułowanego „Pieśni marjańskie”. Na ich podstawie zostanie przybliżona zawarta w nich nauka o Matce Bożej, która pozwoli dostrzec istniejące więzi między postawą wiary obecną w tekstach poetyckich, i sztuką obecną w muzyce Ottona Mieczysława Żukowskiego.

1. Prezentacja materiału źródłowego

Otton Mieczysław Żukowski jest autorem muzyki do dwudziestu pieśni zawartych w zbiorze pt. „Pieśni marjańskie w układzie na chór mieszany lub na jeden głos z towarzyszeniem organów” op. 80. Na stronie tytułowej figuruje ponadto informacja, że jest to „Zeszyt I”, wydany w Krakowie, w „Składzie Głównym w Księgarni T. Gieszczykiewicza (dawniej A. Piwarski i S-ka)”. Wydawca nie podaje jednak roku publikacji³.

Jak już wcześniej zaznaczono, przedmiotem niniejszego artykułu będzie pierwszych dziesięć pieśni z tego zbioru. Poniższe tabele zawierają podstawowe informacje o utworach (tytuł, strony w zbiorze „Pieśni marjańskie”, liczbę taktów, autora słów, liczbę zwrotek), opis formalny (tytuł, metrum, tonację, tempo, ambitus najwyższego głosu) oraz ich budowę.

w: *Musica Vocale. Sacrum i profanum w muzyce wokalne – studium przypadku*, red. R. Minkiewicz, Gdańsk 2014, s. 59-73; tenże, *Zachowane msze Ottona Mieczysława Żukowskiego jako przejaw troski o polskość. Zagadnienia semantyczne i muzyczne*, „Studia Gdańskie” 38 (2016), s. 101-121; tenże, *Siedem pieśni religijnych Ottona Mieczysława Żukowskiego (1867–1942) w kontekście zagadnień semantycznych i muzycznych*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 31 (2017), s. 259-274; tenże, *„O, Polsko, idź w imię Boga”. Trzy pieśni Ottona Mieczysława Żukowskiego jako wyraz miłości do kraju ojczystego*, „Studia Gdańskie” 42 (2018), s. 247-259; tenże, *Twórczość Ottona Mieczysława Żukowskiego (1867–1942). Próba systematyzacji*, „Studia Gdańskie” 43 (2018), s. 273-284.

² Zob. R. Kaczorowski, Tekst dołączony do płyty CD pt. „Otton Mieczysław Żukowski. Opera omnia religiosa I” AP0288 (2013), s. 5.

³ Na stronie Biblioteki Narodowej istnieje wszak informacja, że „Pieśni marjańskie” mogły zostać wydane około 1930 roku. Zob. https://katalogi.bn.org.pl/discovery/fulldisplay?docid=alma991051167289705066&context=L&vid=48OMNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP&lang=pl&search_scope=MyInstitution&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=LibraryCatalog&query=any,contains,pie%C5%9Bni%20marja%C5%84skie&offset=0 [18.03.2019].

Tabela 1. Podstawowe informacje o utworach

Lp.	Tytuł pieśni	Strony	Liczba taktów	Autor słów	Liczba zwrotek
1	<i>Hymn do N. P. Marji</i>	3	13	Stefania Dołżycka	3
2	<i>Ave Maria</i>	4–5	22	Zofia Kęczkowska	2
3	<i>Zdrowaś Maryjo</i>	6–7	24	Zdzisław Dębicki	3
4	<i>W majowe Zorze</i>	8–9	20	ks. Władysław Wojtoń	2
5	<i>Witaj Królowo!</i>	10–11	36	Zofia Ułaszynówna	2
6	<i>Bogarodzica</i>	12	16	Władysław Belza	3
7	<i>Bądź pozdrowiona</i>	13	16	Nieznany	2
8	<i>Zawitaj Królowo!</i>	14–15	40	Ludwik Kondratowicz (Syrokomkla)	2
9	<i>Ave Maria</i>	16	16	Nieznany	3
10	<i>O Matko Przenajświętsza</i>	17	20	P. Wężykówna	3

Tabela 2. Opis formalny utworów

Lp.	Tytuł pieśni	Metrum	Tonacja	Tempo	Ambitus najwyższego głosu
1	<i>Hymn do N. P. Marji</i>	C	Es-dur	Adagio	es ¹ –es ²
2	<i>Ave Maria</i>	6/4	G-dur	Moderato	d ¹ –e ²
3	<i>Zdrowaś Maryjo</i>	6/8	D-dur	Moderato	d ¹ –fis ²
4	<i>W majowe Zorze</i>	C	A-dur	Andante	e ¹ –fis ²
5	<i>Witaj Królowo!</i>	C	B-dur	Moderato	f ¹ –f ²
6	<i>Bogarodzica</i>	C	Des-dur	Moderato	des ¹ –f ²
7	<i>Bądź pozdrowiona</i>	C	F-dur	Adagio	e ¹ –f ²
8	<i>Zawitaj Królowo!</i>	C	E-dur	Andante	e ¹ –fis ²
9	<i>Ave Maria</i>	C	B-dur	Moderato	f ¹ –f ²
10	<i>O Matko Przenajświętsza</i>	C	Es-dur	Andante	d ¹ –f ²

Tabela 3. Budowa utworów

Lp.	Tytuł pieśni	Budowa utworów
1	<i>Hymn do N. P. Marji</i>	Część A (takty 1–4) Część B (takty 4–8) Część C (takty 9–13)
2	<i>Ave Maria</i>	Część A (takty 1–9) Część B (takty 10–15) Część C (takty 16–22) – refren
3	<i>Zdrowaś Maryjo</i>	Część A (takty 1–8) Część B (takty 9–16) Część C (takty 17–24) – refren
4	<i>W majowe Zorze</i>	Część A (takty 1–8) Część B (takty 9–16) Część C (takty 17–20) z repetycją
5	<i>Witaj Królowo!</i>	Część A (takty 1–16) Część B (takty 17–36)
6	<i>Bogarodzica</i>	Część A (takty 1–8) Część B (takty 9–16)
7	<i>Bądź pozdrowiona</i>	Część A (takty 1–8) Część B (takty 9–16)
8	<i>Zawitaj Królowo!</i>	Część A (takty 1–20) Część B (takty 21–40)
9	<i>Ave Maria</i>	Część A (takty 1–4) Część B (takty 4–8) Część C (takty 9–16) z repetycją
10	<i>O Matko Przenajświętsza</i>	Część A (takty 1–8) Część B (takty 9–20)

2. Omawiane pieśni na płytach CD

W 2013 roku, po otrzymaniu dotacji z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach Funduszu Promocji Twórczości, w firmie fonograficznej Acte Préalable została wydana pierwsza płyta CD otwierająca cykl „Otton Mieczysław Żukowski. Opera omnia religiosa”⁴. Na płytach: 4 (z 2015 roku) oraz 7 (z 2017 roku)

⁴ Cała twórczość religijna Ottona Mieczysława Żukowskiego została pomieszczona na ośmiu płytach CD. Numer kolejnej płyty, numer katalogowy oraz rok produkcji wyglądają następująco:

zarejestrowane zostały utwory, będące przedmiotem niniejszego artykułu.

Poniższa tabela zawiera kolejne tytuły pieśni, numer płyty i numer utworu na poszczególnej płycie oraz nazwiska wykonawców.

Tabela 4. Omawiane pieśni na płytach CD

Lp.	Tytuł pieśni	Nr płyty CD	Nr utworu na płycie	Wykonawcy
1	<i>Hymn do N. P. Marji</i>	4	13	Robert Kaczorowski – baryton, Ewa Rytel – organy
2	<i>Ave Maria</i>	4	4	Anna Fabrello – sopran, Ewa Rytel – organy
3	<i>Zdrowaś Maryjo</i>	4	14	Ana Fabrello – sopran, Ewa Rytel – organy
4	<i>W majowe Zorze</i>	4	2	Anna Fabrello – sopran, Ewa Rytel – organy
5	<i>Witaj Królowo!</i>	4	12	Anna Fabrello – sopran, Ewa Rytel – organy
6	<i>Bogarodzica</i>	7	1	Robert Kaczorowski – baryton, Ewa Rytel – organy
7	<i>Bądź pozdrowiona</i>	7	6	Robert Kaczorowski – baryton, Ewa Rytel – organy
8	<i>Zawitaj Królowo!</i>	7	3	Beata Koska – mezzosopran, Ewa Rytel – organy
9	<i>Ave Maria</i>	7	4	Choir Music Everywhere, Beata Śnieg – dyrygent
10	<i>O Matko Przenajświętsza</i>	7	10	Robert Kaczorowski – baryton, Ewa Rytel – organy

3. Wybrane zagadnienia teologiczne obecne w warstwie semantycznej pieśni

W „Hymnie do N. P. Marji” cały świat stworzony oddaje cześć Maryi. Jest Ona nazwana „Królową gwiazd”, „królową i ziem, i mórz” oraz „zwiastunką zórz”

i „słodką Maryją”. Do Maryi jest skierowana prośba, aby chroniła ludzkość od wszelkich burz i „zachowała ród” polski. To Ona może nagrodzić ponoszony trud oraz „zaspokoić głód”.

W pieśni „Ave Maria” Matka Syna Bożego nazwana jest „Bogarodzą”. Cała przyroda zjednoczona jest w oddawaniu Jej chwały („z cichym szelestem fali / pacierz przyrody w niebo się wzbija”). Maryja jest Panią „naszą”. Cały ołtarz ku Jej czci „w kwiatach światłami płonie”. Dźwięki właśnie tej pieśni rozpoczynają uroczyste nabożeństwa majowe, podczas których „światy cały woła: Ave Maria”.

Pieśń „Zdrowaś Maryjo” jest poetyckim opisem nabożeństwa sprawowanego ku czci Matki Boskiej Zielnej, a więc przeżywanego 15 sierpnia. Zgromadzony w świątyni tłum „w kornej chyli się podzięce”, przynosząc przed Jej oblicze „z pól i miedz / kłosów i ziela pełne ręce”. W kościele rozbrzmiewa „modlitwa z setek warg”. Maryja jest nazwana „Arką przymierza, Krynicą łask, Gwiazdą zaranną” oraz „Wniebowziętą”. Jest Ona „Królową plonów” oraz „Panią tych pól”.

W pieśni „W majowe Zorze” Maryja określana jest jako „Matuchna nasza”, która przyozdobiona jest szatą „z gwiazd i tęczy”. To przed Nią „cała polska ziemia klęczy”. Zaś przed Jej stopami „dziecię składa wianki”. W Maryi „rozmiłowany” jest „polski lud” – „od Dniepru do Wrześni”. To do Niej skierowana jest prośba, by była obecna „na polach i w chatach” oraz w „tęsknych polskich nocach”, gdzie Jej anioł „pociesza dusze smutne i sieroce”. Do Maryi zanoszona jest modlitwa, aby Jej blask wciąż oświecał ludzkie serca.

W pieśni „Witaj Królowo!” Maryja nazwana jest „Matką miłości”, obecną na ziemi, na której wciąż „płyną łzy” i gdzie „szary smutek gości”. „Wśród beznadziei” to Ona jawi się jako jedyna nadzieja na lepsze jutro. Podmiot liryczny określa siebie mianem „wynańców” i prosi, by Maryja otworzyła „miłosierdzia bramy” dla tych, którzy tu, na ziemi są nękanymi i cierpią.

W pieśni „Bogarodzą” Maryja nazwana jest „Bogarodzą Dziewicą” oraz „Niepokalaną”. W warstwie poetyckiej wspomniane są wielkie historyczne zwycięstwa Polaków, które dokonywały się właśnie za Jej przyczyną (Maryja nie raz „sługi chroniła Swe wierne”). Dzisiaj jest Ona nazywana Królową „ziemi naszej” oraz „potężną Polski strażnicą”. Jej oblicze „z bram Wilna i Jasnej Góry” wciąż jest żywe wśród Jej czcicieli. Do Maryi jest też skierowana prośba, by w tym trudnym dla Polaków czasie z wysokości swych ołtarzy wejrzała na cierpienie ludzi, „na łzy biednych nędzarzy” oraz na poddany Jej lud. Wszak – jak pisze poeta – „chram Twój to Polska cała, pierś ludu to Twa stolica”.

W pieśni „Bądź pozdrowiona” Maryja nazwana jest „Dziewicą niepokalaną” oraz „Królową”, przed którą cały świat „zgina kolana”: i ludzie – Jej wierni czciciele, i przyroda („ptaki i drzewa, / pola i lasy”). Maryja jest „Dziewic Królową”, jest „Lilją czystości”, jest „głębią pokory” i „ogniem miłości”. Skierowana jest do Niej

prośba, by pomogła i zbawiła tych, „co w grzechu przepaściach toną”; by pomagała „wygnaćcom” tej ziemi, która wciąż jest „łzami zroszona”.

W pieśni „Zawitaj Królowo!” Maryja jest określana jako „Matka i Pani”, jako „Nadzieja” i „Słodka Dziewica”. To do Niej ludzkość „gorzkie łyzy leje” i o miłosierdzie prosi, gdy wokół „burze szaleją” i gdy „gromy w nas biją”. Do Maryi płynie też prośba, aby kiedyś, u bram wieczności nad ich płaczem zlitował się sam Jezus, aby Maryja ukazała im oblicze swego Dziecięcia („Na łonie Jezusa, światłością odziani, / odetchną strapieni, umarli ożyją”).

W pieśni „Ave Maria” tytułowe słowa stają się wyrazem czci i uwielbienia, jakimi cały stworzony świat obdarza Tę, którą nazywa „Panią świętą”. To Ona jest „błogosławiona między wszystkimi”. Ona jest „piękniejsza ponad blaski rannych zórz”.

Pieśń „O Matko Przenajświętsza” adresowana jest do Tej, „co w jasnej świeci bramie”. Podmiot liryczny prosi, aby Maryja błogosławiła polskiej ziemi, która „u nóg Jej leży”, aby broniła od wszelkiej grabieży, aby prowadziła do Boga „prostemi ścieżynami”, zaś „Ojczyznę” strzegła od wroga. Maryja jest bowiem „Obroną”. Ona jest „ostoją” i „Królową tej korony”. Pieśń staje się również świadectwem koronacji oblicza Maryi: „Gdy dziś Ci naród cały koronę wkłada nową, / przed majestatem chwały padamy, o Królowo!”. Łączy się to z poczynionymi ślubami miłości i wierności tego i przyszłych pokoleń.

4. Wybrane zagadnienia muzyczne

„Pieśni marjańskie” Ottona Mieczysława Żukowskiego w tytule posiadają wskazówkę wykonawczą. Są przeznaczone na 4-głosowy „chór mieszany lub na jeden głos z towarzyszeniem organów”. Omawiane w niniejszym artykule utwory w dziewięciu przypadkach zostały zarejestrowane przez głos solowy (wokalny) z akompaniamentem organów, zaś jeden utwór został wykonany przez chór a cappella.

Już sam fakt, że utwory te mogą być wykonywane na różne sposoby oznacza, że zostały w przemyślany sposób skomponowane. Każdy z czterech głosów (sopran, alt, tenor, bas) został napisany na sposób wokalny, co oznacza, że każdy z nich jest wygodny dla poszczególnego rodzaju głosu. Jednocześnie też kompozycje te, zachowując na ogół układ skupiony akordów, z łatwością mogą być wykonane przez akompaniującego organistę. Jest to niewątpliwie wielka zaleta pieśni, które w zależności od składu wykonawczego mogą być wykonywane na dwa różne sposoby.

Żukowski zarówno w „Pieśniach marjańskich”, jak i innych swych kompozycjach zdradza łatwość w tworzeniu nieskomplikowanych i przyjemnych dla ucha melodii. Opisane są też one niezbyt trudną, a jednocześnie ciekawą harmonią. Chcąc ją zilustrować, poniżej zamieszczono przykład nutowy przedstawiający pieśń nr 9 „Ave Maria”.

Przykład nutowy 1. Pieśń „Ave Maria”

9. Ave Maria

Moderato. O. M. Żukowski.

1. Gdy słońce zajaśnieje o wieczornej porze i srebrny
2. A - ve Ma - ri - a le - ci szeptem ziemie zgłoszą mi
3. Bło - go - sła - wio - naś, Ty, o Pa - ni świę - ta ci - chat - ko

1. o - par wstanie po - nad zie - mią, a noe li - ljo - wa sta - pa po u -
2. dzwo - nów aż pod ciemny bór, — bło - go - sła - wio - naś Ty mi - dzy wszy -
3. wó - rzę ta - nymbo - dych zbó - wmi - lo - ści swo - jej ni - gdy nie po -

1. go - rze per - ja - mi sy - płąc na sło - ła, co drze - mią
2. kie - mi. Modlit - wie ludzkiej wó - rzy niebios chór — A - ve Ma - ri - a,
3. ję - ta, piękniej - sza po - nad bla - ski rannych zó - r —

a - ve Ma - ri - a, a - ve Ma - ri - a, Ma - ri - a.

Źródło: archiwum autora

Stosując zaś współczesne oznaczenia harmonii funkcyjnej, powyższy przykład nutowy można oddać następująco:

$$\text{B-dur: } T \dots \overset{5-4}{3-2} \mid T \dots (D^7) [T_{VI}] S_7^9 S_{II} \mid D \overset{6-5}{4-3} \dots \overset{9}{7} \dots \mid$$

S

$$(D \dots) T_{VI} (D) (D \dots) \mid D \overset{7-}{4-3} D T D \overset{7}{4} \mid T \dots \dots (D^{6-5} \dots)$$

7

$$\dots [T_{VI}] S S_{II} (D) \mid S_{II} \dots \dots (D^7) D T \mid D^{5-5} \dots \parallel : T \overset{9-8}{4-3} \mid D \overset{6-5}{4-3} \mid$$

S

$$D \overset{9-8-7}{7-6-5} \dots \mid (D \overset{9 >}{5}) T_{VI} \mid (D^7) S_{II} (D) \mid S_7^9 (D^7) S_{II} \mid D \overset{8-4-3}{6-5} \dots \mid T \dots \parallel$$

3

Pieśń została napisana w tonacji B-dur. Kompozycja jest tonalna. W kilku miejscach pojawiają się jednak chwilowe wychylenia modulacyjne (dominanty wtrącone). Żukowski często używa też dźwięków opóźniających, dodaje nonę do dominanty, a jeden raz do subdominanty.

Z punktu widzenia współczesnej harmonii należałoby unikać ruchu kwint równoległych (4. system – ostatni akord w 4. takcie i pierwszy akord w 5. takcie w głosach środkowych). Ponadto w 3. systemie w 1. i 2. takcie pojawia się funkcja S_{II} , w której zdwojeniu uległa pryma, a nie tercja akordu.

Takie podejście do harmonii sprawia, że utwór – mimo swych niewielkich rozmiarów i tonalności – jest ciekawy. Zastosowanie różnych rozwiązań – wspomniane dźwięki przejściowe, opóźnienia, dominanty wtrącone, dwie wyrzutnie (elipsy) – powoduje, że pieśń staje się interesująca tak dla wykonawców, jak dla słuchaczy.

Zakończenie

Omówienie dziesięciu pieśni pochodzących ze zbioru pt. „Pieśni marjańskie” upoważnia do sformułowania następujących wniosków.

1. W czasach, gdy dostęp do słowa drukowanego w postaci katechizmów nie był prosty ani oczywisty, a katecheza dzieci i młodzieży nie wszędzie przeprowadzana była w sposób metodyczny i regularny, prezentowane pieśni w swej warstwie semantycznej uczyły o podstawowych prawdach dogmatycznych związanych z osobą Matki Bożej.

2. Poprzez poetyckie teksty, do których Otton Mieczysław Żukowski skomponował następnie muzykę, w świadomości ludzi utrwałała się prawda, że Maryja jest „Bogarodzicą” (pieśń „Ave Maria”), czyli Matką Syna Bożego, Tą, która nosiła pod swym sercem Zbawiciela świata.

3. Maryja jest „Bogarodzicą Dziewicą” i „Niepokalaną” (pieśń „Bogarodzica”). Jest „Dziewicą niepokalaną” (pieśń „Bądź pozdrowiona”) oraz „Słodką Dziewicą” (pieśń „Zawitaj Królowo!”). W tych sformułowaniach podkreślone zostają dogmaty o niepokalanym poczęciu Maryi oraz Jej dziewictwie.

4. W pieśni „Zdrowaś Maryjo” Maryja zostaje nazwana „Wniebowziętą”. Jest to o tyle wymowne, że zarówno tekst poetycki, jak i warstwa muzyczna zostały napisane na długo przed ogłoszeniem dogmatu o wniebowzięciu Najświętszej Maryi Panny, które miało miejsce dopiero w 1950 roku. Użyte sformułowanie „Wniebowzięta” staje się w ten sposób świadectwem żywej wiary ludzi i potwierdzeniem *sensus fidei* ludu Bożego.

5. Przez wybranie Maryi na Matkę Zbawiciela, od pierwszych chwil swego istnienia jest Ona święta i dlatego także „błogosławiona między wszystkimi” (pieśń „Ave Maria”).

6. Pieśń „Ave Maria” jest poetyckim opisem nabożeństwa majowego ku czci Matki Bożej, sprawowanego od wieków na ziemiach polskich. To jednocześnie potwierdzenie katolickiej tożsamości, która przejawiała się między innymi właśnie w sprawowaniu tych nabożeństw w kościołach czy przydrożnych kapliczkach.

7. Pieśń „Zdrowaś Maryjo” staje się z kolei opisem nabożeństwa ku czci Matki Boskiej Zielnej (15 sierpnia), które również na stałe wrosło w polską religijność.

8. W pieśni „Zdrowaś Maryjo” pojawiają się określenia „Arka przymierza” oraz „Gwiazda zaranna”, pochodzące z tekstu Litanii loretańskiej. W ten sposób świadomość katolików kształtowana była tożsamymi tekstami pobożnościowymi.

9. Do Maryi człowiek kieruje swe uczucia i prośby tak jak do rodzonej matki, czyli osoby najbliższej. Dlatego Matka Boża nazwana jest „słodką Maryją” (pieśń „Hymn do N. P. Marji”) oraz „Matuchną naszą” (pieśń „W majowe Zorze”). Maryja jest ponadto „Matką miłości” (pieśń „Witaj Królowo!”) oraz „Matką i Panią” (pieśń „Zawitaj Królowo!”).

10. Maryja staje się przykładem życia i wzorem do naśladowania. Jest więc nazywana „Lilją czystości”, „głębią pokory” i „ogniem miłości” (pieśń „Bądź pozdrowiona”).

11. Tytułem, jaki często używany jest w odniesieniu do Matki Najświętszej to Królowa. Maryja jest więc „Królową gwiazd”, „królową i ziem, i mórz” (pieśń „Hymn do N. P. Marji”) oraz „Królową płonów” (pieśń „Zdrowaś Maryjo”) i „Dziewic Królową” (pieśń „Bądź pozdrowiona”).

12. Tytuł „Królowa” szczególnego jednak znaczenia nabiera w kontekście opieki Maryi nad umęczonym narodem polskim. Maryja jest bowiem Królową „ziemi naszej” i „potężną Polski strażnicą” (pieśń „Bogarodzica”) oraz „Królową korony” polskiej (pieśń „O Matko Przenajświętsza”).

13. To właśnie do Maryi Królowej, przed którą „całą polska ziemia klęczy” (pieśń „W majowe Zorze”) zanoszone jest błaganie, aby miała w swej opiece wszystkich cierpiących, smutnych i nieszczęśliwych, którzy cierpią razem ze swą umiłowaną ojczyzną (pieśń „W majowe Zorze”). Maryja jest bowiem „Obrońcą” i „ostoją”; to Ona ma strzec od wszelakiego wroga (pieśń „O Matko Przenajświętsza”). Maryja ma też „zachować ród” polski (pieśń „Hymn do N. P. Marji”).

14. W sprawach narodowych, gdy wciąż panuje „beznadzieja”, „smutek”, gdy „płyną łzy”, to Maryja jest jedyną nadzieją na lepszą przyszłość (pieśń „Witaj Królowo!”).

15. Wspomnienie wielkich zwycięstw polskiego oręża jest jednocześnie prośbą, by Maryja wciąż miała w swej opiece tych, których pierś jest „Jej stolicą” (pieśń „Bogarodzica”).

16. W warstwie semantycznej pieśni Maryja jest przedstawiana na wzór chrystotypiczny – charakterystyczny dla religijności doby potrydenckiej. Matkę Bożą traktowano więc niemal na równi z Jezusem Chrystusem. To do Niej zanoszono prośby. To Ją proszono o pomoc. To Ona bowiem miała wybawić od wszelkiego zła („zbaw tych, co w grzechu przepaściach toną” – pieśń „Bądź pozdrowiona”).

17. W pieśni „Zawitaj Królowo!” pojawia się prawda, że „strapieni odetchną”, zaś „umarli ożyją” „na łonie Jezusa”. To On zlituje się „nad naszym płaczem”. Maryja ma się jednak wstawiać i „modlić się za nami”.

18. Prezentowane pieśni stają się w ten sposób świadectwem religijności, która podkreślała „cześć wyższego uszanowania” oddawanej Maryi, czyli *hyperduliae*. Postawę tę między innymi tak tłumaczył św. Jan Damasceński: „Ponieważ jednak Najświętsza Maria Panna, choć jest wprawdzie tylko stworzeniem, ale jako prawdziwa Boża Rodzicielka, ponad wszystkich innych, w sposób zgoła osobliwy, jest złączona z Bogiem, przeto należy się jej osobna cześć, zwana hyperdulia”⁵.

19. Omówione pieśni stają się odzwierciedleniem nauczania Kościoła przełomu XIX i XX wieku, który pamiętał o słowach św. Bernarda: „W niebezpieczeństwach, w ucisku, w wątpliwościach myśl o Maryi, wzywaj Maryi... Gdy za nią pójdziesz, nie zejdziesz z drogi; gdy jej prosisz, nie będziesz rozpaczął; gdy ona cię będzie podtrzymywać, nie upadniesz; gdy ona cię będzie bronić, nie będziesz się bał; gdy ona ci będzie przewodniczką, nie zmęczysz się w drodze; gdy ona ci będzie łaskawą, dojdiesz do celu”⁶.

20. Tak bogata warstwa teologiczna pieśni została opisana muzyką Ottona Mieczysława Żukowskiego, kompozytora, który z niezwykłą starannością dobierał teksty do swych utworów. Zależało mu, aby każda skomponowana przez niego pieśń łączyła – z jednej strony – to, co religijne i polskie, z drugiej zaś – miała taką melodię i strukturę harmoniczną, aby bez trudu mogła być wykonywana przez ludzi różnych stanów i proveniencji.

21. W taki sposób na przełomie XIX i XX wieku, w trudnych latach walki o niepodległość, Polacy otrzymali wartościowe „Pieśni marjańskie”, które stają się świadectwem niezwyklej symbiozy wiary i kultury.

Literatura

1. Źródła:

Żukowski, O. M., „Pieśni marjańskie w układzie na chór mieszany lub na jeden głos z towarzyszeniem organów” op. 80, Zeszyt I, Kraków, „Skład Główny w Księgarni T. Gieszczykiewicza (dawniej A. Piwarski i S-ka)”.

NUTY. *Pieśni Marjańskie* : op. 80. Z. 1 / Otton Mieczysław Żukowski, https://katalogi.bn.org.pl/discovery/fulldisplay?docid=alma991051167289705066&context=L&vid=48OMNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP&lang=pl&search_scope=MyInstitution&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=LibraryCatalog&query=any,contains,pie%C5%9Bni%20marja%C5%84skie&offset=0 [18.03.2019].

⁵ Za: P. Gaspari, *Katechizm katolicki*, Warszawa 2015, s. 98.

⁶ Tamże, s. 153-154.

2. Płyty CD

Cykl „Otton Mieczysław Żukowski. Opera omnia religiosa”, wyd. Acte Préalable:

CD 1, nr katalogowy AP0288 (2013).

CD 2, nr katalogowy AP0343 (2015).

CD 3, nr katalogowy AP0347 (2015).

CD 4, nr katalogowy AP0354 (2015).

CD 5, nr katalogowy AP0368 (2016).

CD 6, nr katalogowy AP0369 (2016).

CD 7, nr katalogowy AP0391 (2017).

CD 8, nr katalogowy AP0392 (2017).

3. Opracowania:

Gaspari, P., *Katechizm katolicki*, Warszawa 2015.

Kaczorowski, R., „*O, Polsko, idź w imię Boga*”. *Trzy pieśni Ottona Mieczysława Żukowskiego jako wyraz miłości do kraju ojczystego*, „*Studia Gdańskie*” 42 (2018), s. 247-259.

Kaczorowski, R., *Pieśni ku czci Matki Bożej Ottona Mieczysława Żukowskiego oraz ich miejsce w literaturze wokalne*, w: *Musica Vocale. Sacrum i profanum w muzyce wokalne – studium przypadku*, red. R. Minkiewicz, Gdańsk 2014, s. 59-73.

Kaczorowski, R., *Pieśni maryjne Ottona Mieczysława Żukowskiego*, Pelplin 2011.

Kaczorowski, R., *Siedem pieśni religijnych Ottona Mieczysława Żukowskiego (1867–1942) w kontekście zagadnień semantycznych i muzycznych*, „*Poznańskie Studia Teologiczne*” 31 (2017), s. 259-274.

Kaczorowski, R., „*Otton Mieczysław Żukowski. Opera omnia religiosa 1*” AP0288 (2013), s. 5.

Kaczorowski, R., *Twórczość Ottona Mieczysława Żukowskiego (1867–1942). Próba systematyzacji*, „*Studia Gdańskie*” 43 (2018), s. 273-284.

Kaczorowski, R., *Zachowane msze Ottona Mieczysława Żukowskiego jako przejaw troski o polskość. Zagadnienia semantyczne i muzyczne*, „*Studia Gdańskie*” 38 (2016), s. 101-121.

Aneks

Hymn do N. P. Marji

1. Przeciągnął wiew od sinych gór,
odparł nań bór poszumem drzew,
zawtórzył mu podwładny dwór,
a piewców chór wydzwonił śpiew:
Cześć Ci, o cześć Maryjo!

2. Królowo gwiazd i ziem i mórz,
chroń nas od burz, zachowaj ród,
i wskaż na zdroj ożywczych wód,
nagródź trud, zaspokój głód,
Ave, Ave Maryjo!

3. Z nad kwietnych łąk ulata woń,
z błękitów toń, do Panny Stóp:
Zwiastunko zórz, błogosław błoń,
Twe dziatki chroń od zaradnych prób,
Słodka, o słodka Maryjo!

Ave Maria

1. Ledwo w złotawych blaskach jutrzeńki
zbudzi się narcyz nad wód krynicą,
już brzmią dla Ciebie ptasząt piosenki,
Bogarodzico, Bogarodzico!
Dla Ciebie z cichym szelestem fali
pacierz przyrody w niebo się wzbija,
flety pastusze grają w oddali:
Ave Maria, Ave Maria, Ave Maria, Maria!

2. Gdy ziemia w łunach zachodu tonie,
znów słowik triumf wiosny ogłasza,
ołtarz Twój w kwiatkach światłami płonie,
o Pani nasza, o Pani nasza!
Gloria, o gloria, słyhać dokoła,
hymnem dla Ciebie Maj się zaczyna
I jednogłośnie świat cały woła:
Ave Maria, Ave Maria, Ave Maria, Maria!

Zdrowaś Maryjo

Zdrowaś Maryjo, jak zbożny łąn,
tłum w kornej chyli się podzięce,
oto Ci przyniósł z pól i miedz
kłosów i ziela pełne ręce.
Zapach duszący kwiecistych łąk
wionął na chwałę Twego święta,
Arko przymierza, Krynico łask,
Gwiazdo zaranna, Wniebowzięta!
Zdrowaś Maryjo!

Wśród ostrołuków wysmukłych naw
organ olbrzymią pieśnią tętni,
płynie modlitwa z setek warg
coraz gorliwiej a namiętniej.
Zdrowaś Maryjo, błagalna pieśń
z wonią duszącą ziół się miesza,
a na kościele jak zbożny łąn,

do stóp się Twoich chyli rzesza.
Zdrowaś Maryjo!

Na Twoją chwałę, na Twoją cześć
z kwiatnych kielichów biją wonie,
w blaskach jarzących woskowych świec
a w morzu kwiecia kościół tonie.
Głosem radosnym uderza dzwon,
Pod sukmanami serca biją,
Królowo płonów, Pani tych pól
usłysz nas, usłysz, o Maryjo!
Zdrowaś Maryjo!

W majowe Zorze

1. Matuchno nasza, Ty co z gwiazd i tęczy
szatą odziana, lśniesz w majowe ranki,
przed którą cała polska ziemia klęczy,
przed której stopy dziecię składa wianki,
słyszysz, jak Tobie gra wiatr, szumią łany,
jak Ci skowronki wydzwaniają pieśni,
jak w Tobie polski lud rozmiłowany,
jak Cię czci szczerze od Dniepru do Wrześni:
Bądź uwielbiona, bądź pozdrowiona, błogosławiona Maryjo!

2. O zejdź nad nasze te pola i chaty
w one gwiaździste, tęskne polskie noce,
tam gdzie Twój Anioł cichy i skrzydlaty
pociesza dusze smutne i sieroce.
Niech wszystkim będzie słonecznie i jasno,
niech maj gra w duszach nam chorały boże,
Niech nam Twe blaski, o Matko, nie zgasną
jak te, co ślesz nam w te majowe zorze:
Bądź uwielbiona, bądź pozdrowiona, błogosławiona Maryjo!

Witaj Królowo!

1. Witaj, Królowo, o Matko miłości,
na biednej ziemi, kędy płyną łzy,
gdzie w każdym sercu szary smutek gości,
tęsknoty ciężkiej roją się sny.
Wśród beznadziei Tyś jedna nadzieją,
co zrozpaczonym wypromienia noc
i ciszą ducha wśród wichrów, co wieją,
i pieśnią wielką, co wskrzesi moc.

2. Smutni wygnańcy do Ciebie wołamy,
ku Tobie leci umęczony jęk,
o Matko, otwórz miłosierdzia bramy
tym, których życia gna srogi lęk.
Tym którzy nigdy nie widzą tu słońca
wśród opuszczonych i samotnych dróg;
i których doła prowadzi krwawiąca
w nieznany dotąd wieczności próg.

Bogarodzica

1. Pokłon Ci w sercu i wierze, Bogarodzica Dziewica,
co jak ci barscy rycerze szablą zorane masz lica.
W zwierciadle też ich pancerzy twarz Twoja śniada odbija,
Imię Twe hasłem rycerzy, Bogarodzica Maryja!

2. Czyż raz pod płaszcz Swój z purpury, sługi chroniłaś Swe wierne?
Z bram Wilna i Jasnej Góry Twe lico lśni miłosierne.
Tyś ziemi naszej Królową, potężną Polski strażnicą:
w Tobie Wcielenia jest Słowo, Bogarodzica Maryja!

3. Dziś z wyżyn Twoich ołtarzy spójrz, Matko, na nasze rany;
na łzy tych biednych nędzarzy, na lud ten Tobie poddany.
Wszak chram Twój to Polska cała, pierś ludu to Twa stolica,
Niepokalana i biała, Bogarodzica Maryja!

Bądź pozdrowiona

1. Marjo, Dziewico niepokalana!
dziś świat przed Tobą zgina kolana
i wita Ciebie pieśnią natchnioną,
Królowo nasza, bądź pozdrowioną!
I wszyscy, wszyscy, ptaki i drzewa,
pola i lasy, wszystko Ci śpiewa!
Na ziemię spojrzysz dziś rozmodloną,
Królowo nasza, bądź pozdrowioną!

2. Dziewic Królowo, Liljo czystości,
głębio pokory, ogniu miłości,
zbaw tych, co w grzechu przepaściach toną,
Królowo nasza, bądź pozdrowioną!
Marjo, Tyś Matką ziemi mieszkańców,
wspomóż nas, wspomóż biednych wygnańców,
tę ziemię pociesz, łzami zroszoną,
Królowo nasza, bądź pozdrowioną!

Zawitaj Królowo!

1. Zawitaj Królowo, o Matko i Pani,
zawitaj o nasza Nadziejo!
Do Ciebie Adama synowie wygnani,
z ziemskiego padolu, ze łzawej otchłani,
wzdychają i gorzkie łzy leją.
Nam serca obsiadły i kolce i ciernie
i burze szaleją i gromy w nas biją,
ku nam zwróć Twe oczy, o zwróć miłosiernie,
pospiesz nam w pomoc, Maryjo.

2. A owo po ziemskim wygnaniu tułaczem,
gdy pójdziem na wieczność gromadką,
niech Jezus nad naszym zlituje się płaczem,
niech Jego Najświętsze Oblicze obaczem,
Twe Dziecię nam ukaż, o Matko!
Na łonie Jezusa, światłością odziani,
odetchną strapieni, umarli ożyją.
Lecz módl się za nami, o Matko, o Pani!
Słodka Dziewico, Maryjo!

Ave Maria

1. Gdy słońce zajdzie o wieczornej porze
i srebrny opar wstanie ponad ziemią,
a noc liljowa stąpa po ugorze
perłami sypiąc na sioła, co drzemią.
Ave Maria, ave Maria, ave Maria, Maria.

2. Ave Maria leci szept po ziemi
z głosami dzwonów aż pod ciemny bór,
błogosławionaś Ty między wszystkimi.
Modlitwie ludzkiej wtórzy niebios chór.
Ave Maria, ave Maria, ave Maria, Maria.

3. Błogosławionaś, Ty, o Pani święta
cichutko wtórzą łany młodych zbóż
w miłości swojej nigdy nie pojęta,
piękniejsza ponad blaski rannych zórz.
Ave Maria, ave Maria, ave Maria, Maria.

O Matko Przenajświętsza

1. O, Matko Przenajświętsza, co w jasnej świecisz bramie,
w serc naszych wejrzyj wnętrza i podnieś w górę ramię!
Błogosław polskiej ziemi, co u nóg Twoich leży,
świeć nam łaskami Swemi, od wrażej broń grabieży!

2. O, prowadź nas od Boga prostemi ścieżynami,
Ojczyznę strzeż od wroga i módl się, módl za nami!
Obroną Tyś, ostoją, Królową tej korony,
a przepotęgą Twoją wróg pierzcha na wsze strony!

3. Gdy dziś Ci naród cały koronę wkłada nową,
przed majestatem chwały padamy, o Królowo!
My młodzież Twa, my dzieci dziś ślubujemy Tobie:
miłość, co w sercach świeci, ta przetrwa tu i w grobie.